

Pamięć i upamiętnianie II wojny światowej w różnych krajach

Cel

Ułatwienie uczenia się kultury pamięci o wydarzeniach II wojny światowej na Białorusi, w Niemczech, w Rosji i w Polsce

Zadania

- **Zdefiniować** pojęcie „pamięć”, „kultura pamięci”, „upamiętnienie”,
- **Zanalizować** pojęcie „pamięci” o wojnie w różnych krajach poprzez analizę podręczników,
- **Wypracować** zrozumienie znaczenia wspólnej europejskiej pamięci (czyli aktywnych sposobów pamiętania) dla ułatwienia wspólnego rozwiązywania współczesnych problemów.

Metody pracy

Samodzielna, w parach, w grupach, pod kierunkiem nauczyciela

Metody uczenia

Konwersacja, miniwykład, INSERT, analiza przypadku, metoda problemowa, analiza polisensoryczna, dyskusja

Wyposażenie

Projektor, flipchart i markery, urządzenia z dostępem do internetu (w razie potrzeby uczestnicy lekcji mogą przynieść własne), wydruki/kserokopie

Przygotowania wstępne

Przypomnieć temat „II wojna światowa” z podręcznika szkolnego.

Materiały pomocnicze, zależnie od zdolności uczniów i dostępnego czasu:

- czarna czcionka: materiały niezbędne podczas lekcji
- **Niebieska czcionka:** materiały opcjonalne, zależnie od ilości czasu oraz stopnia zaangażowania uczniów

Rozkład lekcji

Część I

Odświeżenie wiedzy i zdefiniowanie celu

Zagadnienie	Metoda	Metoda pracy	Czas trwania
Czym jest pamięć?	Konwersacja	Praca z nauczycielem	5 minut
Kultura pamięci	Miniwykład	Praca z nauczycielem	5 minut

Część II Główna

Analiza materiału

Zagadnienie	Metoda	Metoda pracy	Czas trwania
Analiza zawartości podręczników szkolnych przez pryzmat wystawy „Inne Wojny”	INSERT	W parach	10 minut
Upamiętnianie jako sposób odzwierciedlenia kultury pamięci	Analiza przypadku	W grupach	10 minut
Wspólna pamięć europejska	Metoda problemowa, analiza polisensoryczna	W grupach; praca z nauczycielem	10 minut

Część III

Rekapitulacja i refleksje

Zagadnienie	Metoda	Metoda pracy	Czas trwania
Co dzieje się z pamięcią?	Dyskusja	Praca indywidualna	5 minut

Czym jest pamięć?

5 minut

Poproś uczniów o zastanowienie się nad następującymi pytaniami:

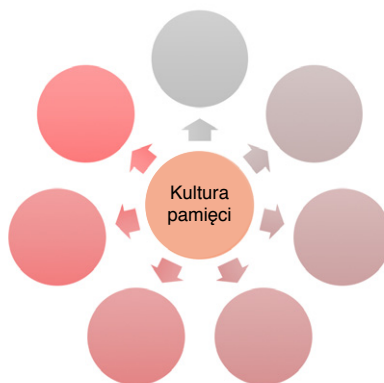
- Czym jest pamięć?
- Jak jest tworzona i kształtowana?
- Dlaczego potrzebne jest nam upamiętnienie?
- Czy upamiętnienie jest wybiórcze i kto dokonuje wyboru?
- Czy jest możliwe przeniesienie pamięci z jednej osoby / pokolenia / społeczności na inne?
- Czy jest możliwe zapamiętanie tego samego na różny sposób?

Spodziewany rezultat: uczniowie dochodzą do wniosku, że upamiętnianie to nie tylko wspomnienia. Jest to pewien konstrukt uformowany pod wpływem wielu czynników i odgrywa poważną rolę w postrzeganiu przez nas nie tylko przeszłości (tego, co wydarzyło się dawno temu lub względnie niedawno), ale także teraźniejszości.

Kultura pamięci

5 minut

Nauczyciel przeprowadza miniwykład na temat „Pamięć historyczna a kultura pamięci”, którego głównym celem jest zapoznanie uczniów z najważniejszymi pojęciami, przy pomocy których będą mogli zanalizować kulturę pamięci w różnych krajach. Wykorzystując treść miniwykładu, uczniowie tworzą na flipcharcie diagram, na którym zapisują czynniki służące analizie kultury upamiętniania w danym kraju. Mogą to być pomniki i miejsca pamięci, podręczniki szkolne, publikacje naukowe, daty oraz nazwy świąt i uroczystości, wydarzenia, dyskusje publiczne itp.

Schemat „Wskaźniki kultury pamięci”.

Analiza materiału

Analiza zawartości podręczników szkolnych przy pomocy materiałów z wystawy „Inne Wojny”

10 minut

Uczniowie:

→ **Zapoznają** się z materiałami z wystawy „Inne Wojny” (plakaty dotyczące tematu „upamiętnianie”)

→ **Wypełniają** tabelę porównawczą, wykorzystując metodę INSERT, oznaczają informacje następująco:

V wiem to

+ ta informacja jest dla mnie nowa

– sądziłem co innego, jest to niezgodne z moją wiedzą

? nie rozumiem tego, potrzebuję dodatkowych wyjaśnień nauczyciela

Porównywane czynniki	Białoruś	Rosja	Poland	Niemcy
Kogo i co pamiętają? (przykłady)				
How do they remember, and for Jak pamiętają i z jakiego powodu? Czy angażują się w refleksję krytyczną?				
Dodatkowe pytanie Jakie wydarzenia w historii poszczególnych krajów wpłynęły na kulturę pamięci w latach 1945-2020? Jakie są etapy kształtowania się kultury pamięci?				
Dodatkowe pytanie W jaki sposób dana kultura pamięci wpływa na światopogląd oraz na kształtowanie się systemu wartości ludzi młodych?				
Wnioski				

10 minut

Należy pokazać fotografie pomników z czterech krajów:

- Pomnik niemieckich żołnierzy poległych w dwóch wojnach światowych (Limburg, Niemcy)
- Pomnik Bohaterów Bitwy pod Moskwą na wzgórzu Peremiłowskim w Jachromie, Rosja
- Pomnik „Odwaga” w Brześciu na Białorusi
- Pomnik Zbrodni Katyńskiej, Wrocław, Polska

Zadaniem uczniów jest określić:

- Co przedstawia pomnik i jakim wydarzeniom jest poświęcony;
- Kraj, w którym znajduje się dany pomnik;
- Jakie jest przesłanie pomnika? (Jakie znaczenie nadali mu twórcy, jaki przekaz otrzymuje osoba oglądająca go);
- Z jakich przyczyn wybrano miejsce ustawienia pomnika?
- Jaka pamięć o wojnie przekazywana jest przez pomnik i co mówi nam o społeczeństwie tego kraju?

Pomnik niemieckich żołnierzy poległych w dwóch wojnach światowych w Limburgu, Niemcy

Autor zdjęcia: Karsten Ratzke, CCO
1.0. Domena publiczna: [Wikimedia](#)

Pomnik Bohaterów Bitwy o Moskwę na Górze Pierimiłowskiej w Jachromie, Rosja

Autor zdjęcia: Wilberus, CC BY-SA
3.0. Domena publiczna: [Wikimedia](#)

Pomnik „Odwaga” w Brześciu, Białoruś

Autor zdjęcia: Jan Szkudliński

Pomnik Ofiar Zbrodni Katyńskiej we Wrocławiu, Polska

Autor zdjęcia: Bonio, CC BY-SA 3.0.
Domena publiczna: [Wikipedia](#)

10 minut

Uczniowie zostają podzieleni na trzy grupy. Każda z nich otrzymuje jedną z trzech fotografii pomników² (uwaga: uczniom nie podaje się nazw miast, w których znajdują się pomniki)

Mińsk, Białoruś

Autorka zdjęcia: Darya Kasyakova

Berlin, Niemcy

Autor zdjęcia: Achim Raschke. Domena publiczna: Wikipedia

Kraków, Polska

Autor zdjęć: Jan Szkudliński

Zadania uczniów:

Przeprowadzić analizę polisensoryczną pomników i uzupełnić poniższe zdania:

Na zdjęciu widzę... O co pytam siebie, spoglądając na zdjęcie? (Wyposażenie domu, rozbity stół, przewrócone krzesło, wiele pustych krzesła na placu, rzeczy bez ludzi. Dlaczego te rzeczy zostały uszkodzone lub rozstawione daleko od siebie na placu?)

Czuję zapach... (Domowego jedzenia albo też kurzu.)

Słyszę... (Całkowitą ciszę, ponieważ nie ma już nikogo w domu, w którym znajdowały się te rzeczy; krzyki kobiety, płacz dziecka, odgłosy przesuwanych mebli – wszystko, co było słychać w dniu, w którym porzucono domostwo.)

Czuję... (Z jednej strony zagrożenie, strach, nieszczęście, cierpienie, nadzieję na ocalenie. Niepokoi mnie to, co się tu stało.)

Boję się, że... (Wydarzenia mogą się powtórzyć, podobna tragedia może dotknąć każdą rodzinę itd.)

Mam nadzieję, że... (Przynajmniej jeden członek rodziny, która ucierpiała w wyniku wojny, przetrwa i zdoła powrócić. Pamięć o tych, którzy zginęli, będzie podtrzymywana w ich rodzinie czy w ich mieście – ludzie nie zostaną po prostu zabici i zapomniani. Holokaust i inne zbrodnie przeciwko ludzkości popełnione w czasie II wojny światowej nigdy się nie powtórzą.)

² Uwaga dla nauczyciela: „pomnik” tu należy rozumieć możliwie szeroko: to może być dom lub jego fragment bez ludzi, kształtem swym sugerujący, że zamieszkiwała go rodzina, która utraciła jednego lub kilkoro członków. Taki pomnik uświadamia patrzącym, że wojna zmieniła zwykły stan rzeczy, pozbawiła dom życia

Po zaprezentowaniu pracy grup przed całą klasą uczniowie powinni zająć się poniższymi zadaniami w trakcie dyskusji:

- a** Określić podstawową ideę wspólną dla wszystkich trzech pomników.
- b** Zastanowić się, dlaczego artyści z różnych krajów wykorzystali obraz zdemolowanego, porzuconego domu i sprzętów, a nie ludzi.
- c** Znaleźć (na przykład przy pomocy Google Image), w jakich miastach Europy znajdują się te pomniki i w jaki sposób jednoczą narody Europy w pamięci o Holokauście.

Po wykonaniu tego zadania nauczyciel winien zaprosić uczniów do przypomnienia sobie lub odszukania i wskazania miejsc, które mogłyby służyć wspólnej europejskiej pamięci o wydarzeniach II wojny światowej. Takich miejsc, w których przedstawiciele różnych krajów mogliby się spotykać i zachowując pamięć o przeszłości przystąpić wspólnie do dialogu celem rozwiązywania problemów współczesności.

Jako zadanie dodatkowe lub domowe: zaproponować projekt ogólouropejskiego pomnika poświęconego zachowaniu pamięci o II wojnie światowej. Komu byłby poświęcony? Jak mógłby wyglądać? Z jakich materiałów mógłby zostać wykonany? Gdzie mógłby stać? Kiedy przedstawiciele różnych krajów mogliby się pod nim zbierać? Jakim celowi mogłyby takie spotkania służyć? Jakie napisy skierowane tak do świadków wojny, jak i do współczesnych można umieścić na pomniku? W jakim języku byłyby te napisy? (Opis słowny lub rysunki uczniów.)

Część III

Rekapitulacja i wnioski

5 minut

Uczniowie wracają do diagramu wykonanego na początku lekcji i uzupełniają go, korzystając z uzyskanych informacji.

W celu pogłębienia refleksji nauczyciel proponuje, by uczniowie uporządkowali następujące „cytaty pamięci” jednej rodziny i zastanowili się, co dzieje się z pamięcią społeczeństwa wraz z upływem czasu.

- 1 Mój dziadek przez całą wojnę mieszkał w zachodniej części kraju
- 2 W ten poniedziałek o 10 rano widziałem z okna mojego domu, jak bomba spada na budynek przy naszej ulicy, pod numerem 15.
- 3 Mój pradziadek żył w czasie wojny.
- 4 Mój ojciec miał 9 lat, gdy zbombardowane zostało miasto, w którym mieszkał.

W jakim kraju żyła lub mogła żyć ta rodzina?

Oczekiwany rezultat

Uczniowie dowiadują się, że są to cytaty z wypowiedzi przedstawicieli różnych pokoleń tej samej rodziny: cytat 2. pochodzi od naocznego świadka wydarzeń II wojny światowej (pierwsze pokolenie); 4. pochodzi od dziecka świadka wojny (drugie pokolenie); 1. pochodzi od wnuka świadków wydarzeń (trzecie pokolenie); cytat 3. to wypowiedź prawnuka świadka wydarzeń (czwarte pokolenie).

Rodzina ta mogła mieszkać praktycznie w każdym kraju Europy: miasta Polski i ZSRR w pierwszych fazach wojny czy Niemiec w ostatniej fazie były silnie bombardowane, w wyniku czego ludzie tracili swoje domy, rodziny zaś swoich bliskich. W ten sposób uczniowie zrozumieją, że choć historia wojny w każdym kraju ma swoich uczestników i najważniejsze daty i kluczowe wydarzenia, pamięć o wojnie jest wspólna dla wszystkich. Po uporządkowaniu „cytatów pamięci” w porządku chronologicznym wyraźnie widać, że im dalej dana osoba znajduje się od opisywanych wydarzeń, tym mniej o nich wie, co z czasem może doprowadzić do całkowitej utraty pamięci tak przez rodzinę, jak i przez całą ludzkość. Wspólna europejska pamięć o wydarzeniach II wojny światowej jest więc podstawą do międzynarodowego dialogu i pokojowego rozwiązywania konfliktów w obecnym świecie. Jej zniszczenie lub utrata może doprowadzić do nowych katastrof humanitarnych i nowych wojen.

Podsumowanie lekcji

Uczniowie powinni przykleić na karteczkach swoje uwagi po prawej stronie równania: „Upamiętnianie współcześnie = brak powtórki z przeszłości”. (Zgoda – biała karteczka, sprzeciw – niebieska karteczka). Wskazane, by uczniowie mogli zapisać na karteczkach uwagi wyniesione z lekcji..

Upamiętnianie

Choć podkreślane są tak ofiary, jak i powojenny proces pojednania, często znajdują się w cieniu narracji o bohaterach narodowych i odniesionych sukcesach.

Fot. Białoruś, pomnik w Chatyniu

Niemcy: Kultura pamięci i odpowiedzialności

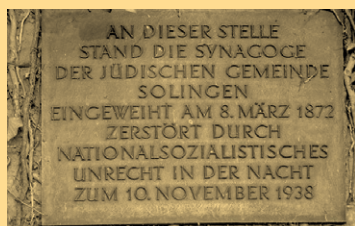
Dyskusja na temat bezprecedensowego zerwania nazistowskich Niemiec z cywilizacją jest fundamentalnym elementem wszystkich niemieckich podręczników, nie tylko tych do historii. Używane są pytania wspomagające: **Jaką rolę odgrywa nazistowska przeszłość obecnie?** Klett podaje podsumowanie najważniejszych odpowiedzi. (s. 409).

Klett prezentuje materiał odpowiadający rzeczywistości. Podręcznik ukazuje, jak szkoły średnie radzą sobie z nazistowską przeszłością.

Fot. Schron przeciwlotniczy na terenie Gimnazjum Schwertstraße wykorzystywany jako sala pamięci.

Fot. Tablica pamiątkowa na schronie przeciwlotniczym (umieszczona z inicjatywy nauczycieli po długich dyskusjach w roku 1979). „W tym miejscu znajdowała się synagoga gminy żydowskiej w Solingen, otwarta 8 marca 1872 roku, zniszczona przez narodowych socjalistów w nocy 10 listopada 1938 roku”

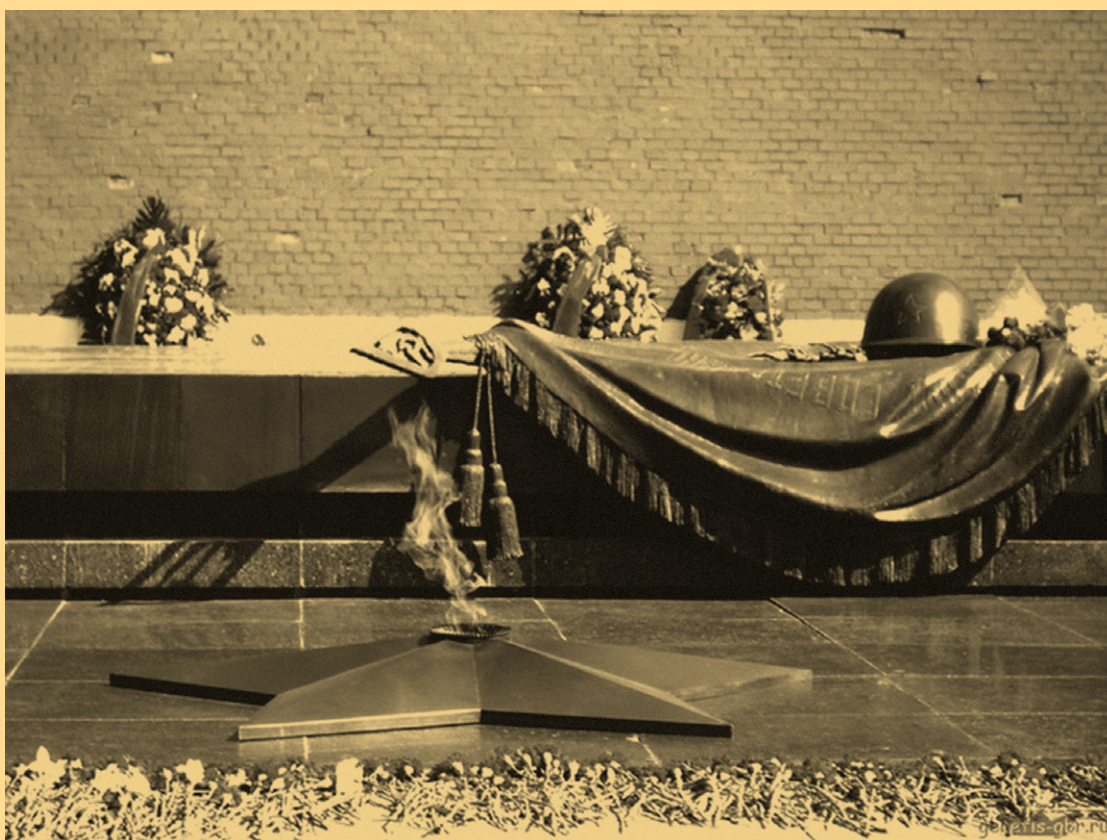

Fot. „Stolperstein” – potykacz przed głównym wejściem do szkoły (umieszczony z inicjatywy grupy uczniów, odsłonięty 26 sierpnia 2005 roku). „Gerd Adolf Friedberger uczył się tutaj. Urodzony w 1925, deportowany 1941 do Łodzi. Zamordowany 6 maja 1942 roku w Chełmnie nad Nerem”.

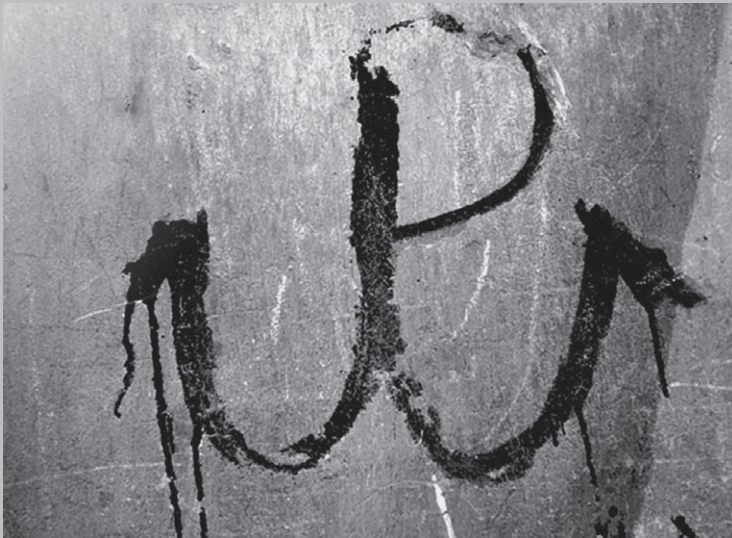
Rosja: Bezimienni, lecz nie zapomniani

Pamięć o II wojnie światowej jest ledwie wzmiankowana w rosyjskich podręcznikach do historii. Rzadkim wyjątkiem jest wzmianka o „ludowej pamięci”, która przechowuje nazwiska dowódców i bohaterów wojennych (Kisieliow, Popow, s. 143). Jednocześnie ważną rolę odgrywają zdjęcia. Wszystkie podręczniki zawierają ikoniczne ujęcia najbardziej znanych radzieckich pomników i obrazów o wojnie. Dzięki nim uczniowie mają poznać najważniejsze symbole wojny i radzieckiego zwycięstwa.

Fot. Jeden z ikonicznych pomników powojennych – Grób Nieznanego Żołnierza w Moskwie

Polska: Heroizm wśród tragedii narodowej

Fot. Symbol Polskiego Państwa Podziemnego: P znaczy „Polska”, zaś W – „Walcząca”. Połączone tworzyły kotwicę.

W polskiej pamięci narodowej początek wojny łączy się z rozbiorami Polski w XVIII wieku. Niemiecki i radziecki atak doprowadził do „Czwartego rozbioru” kraju. Podtrzymywana jest idea „Polski osamotnionej”, w wyniku często krytykowanej bezczynności aliantów zachodnich.

Heroizm polskiego żołnierza podczas kampanii jest szczególnie podkreślany w świetle technicznej przewagi napastników. Jest on czczony na równi z późniejszymi wydarzeniami wojennymi, takimi jak powstanie warszawskie oraz działania żołnierzy polskich na Zachodzie, zwłaszcza lotników. Symbolami heroizmu są także obrona Westerplatte oraz „kotwica” Polski Walczącej. Obóz w Auschwitz i zbrodnia katyńska przypominają zaś o zagładzie polskich elit i wspominane są w każdym podręczniku szkolnym.

Zdjęcia pomników z czterech krajów

1

2

3

4

Pomniki

1

2

3

